

“Haluaisin itse olla vain hetero.”

Poikien ja nuorten miesten homohuoli
seksuaalineuvontapalveluun lähetetyissä
kysymyksissä

Sanna Spišák, Maria Vihlman, Mikko Ala-Kapee & Varpu Löfman

Tarkastelemme artikkelissamme pojaksi itsensä määrittelevien henkilöiden huolta, joka kohdistuu mahdolliseen homoseksuaaliseen suuntautumiseen. Seksuaalineuvontaan lähetetyistä kysymyksistä koostuva aineistomme tekee näkyväksi juopaa yhteiskunnallisten ylätasoin yhdenvertaisuustoimien ja nuorten arkikokemusten välillä. Tila poikien ja nuorten miesten seksuaalisuudelle ja itsemäärittelylle vaikuttaa aineistomme perusteella olevan rajattu. Tulkintamme mukaan tämä kytkeytyy seksuaalisuuteen, sukupuoleen ja näiden keskinäissuhteisiin edelleen liittyviin normeihin ja oletusarvoihin. Aineistossamme sekä homoseksuaalisuuden stigmatisoitu asema suhteessa heteroseksuaalisuuteen että ajatus yksiselitteisistä seksuaali-identiteettikategorioista rajoittavat nuorten miesten mahdollisuuksia olla totta seksuaalisuudessaan. Pohdimme seksuaalisuuden ymmärtämisen ja käsitteellistämisen keinoja seksuaalisen kasvurauhan vahvistamiseksi. Mietimme myös, miten esimerkiksi nuorten kanssa työskentelevät voisivat rakentaa tilaa sille, että jokaisella nuorella olisi mahdollisuus kasvaa omaksi seksuaaliseksi itsekseen ilman normatiivisten kehikoiden tai nautintoa rajaavien seksikäsitteiden taakkaa.

Asiasanat: heteronormatiivisuus, homoseksuaalisuus, normikriittisyys, pojat, seksuaalisuus, yhdenvertaisuus

Suomessa on edistetty seksuaalista yhdenvertaisuutta ruohonjuuritason aktivismilla jo vuosikymmenten ajan. Yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta tukevat lakialoitteet, kuten vuonna 2015 päivitetty yhdenvertaisuuslaki ja tasa-arvolaki, säätävät sukupuolen ja seksuaalisuuden yhdenvertaisuudesta ja syrjimättömyydestä osana ihmisen perusoikeuksia. Ajantasaistetut lait, yhteisöjen yhdenvertaisuussuunnitelmat sekä yleinen yhteiskunnallinen asennemuutos korostavat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhä lisääntyvää tunnistamista ja tunnustamista. Ovatpa jotkut purnanneet tasa-arvon menneen Suomessa jo liian pitkällekin. Empiirinen aineistomme nuorten miesten seksuaalivertailupalveluun lähettämistä kysymyksistä kertoo kuitenkin toisenlaisesta todellisuudesta. Väitämme, että niin sanotut ylätasoinen toimet eivät yksinään riitä takaamaan nuorten rauhaa kasvaa ja kehittyä omanlaisekseen, omassa tahdissaan ja omien tulevaisuuden haaveidensa ohjaamina, vaan tarvitsemme arkisten syrjiviin rakenteiden aktiivista tunnistamista ja ututteraa pyrkimystä niiden muuttamiseen kasvurauhan takaamiseksi (vrt. Spade 2015).

Tarkastelemme pojaksi tai nuoreksi mieheksi itsensä määrittelevien henkilöiden huolta, joka kohdistuu mahdolliseen homoseksuaaliseen suuntautumiseen. Aineistomme koostuu Sexpo-säätiön tutkimuskäyttöön luovuttamista 8057 nuorten ja nuorten aikuisten lähettämistä anonyymeistä seksuaalivertailuun tulleista yhteydenotoista vuosilta 2017–2019. Tarkastelemme seksuaalista suuntautumista koskevia yhteydenottoja analysoiden, miten seksuaalivertailuun yhteyttä ottaneet pojat ja nuoret miehet käsitteellistävät erilaisia seksuaali-identiteettien ilmentymiä, erityisesti heteroutta ja homoseksuaalisuutta. Analyysimme nivoutuen pohdimme seksuaalisuuden ymmärtämisen ja käsitteellistämisen keinoja, joilla voisimme tukea ja edistää poikien ja nuorten

miesten seksuaalista kasvurauhaa. Nuorten seksuaalioikeuksien edistämiseen sitoutuneina seksologian ammattilaisina uskomme, että tutkimustamme voidaan hyödyntää käytännön media- ja seksuaalikasvatuksen sisältöjen kehittämisessä.

Aineistomme tekee näkyväksi juopaa yhteiskunnallisten ylätasoinen toimien ja nuorten arkisten kokemusten välillä. Tila poikien ja nuorten miesten seksuaalisuudelle ja itsemäärittelylle vaikuttaa olevan rajattu, mikä tulkitamme mukaan kytkeytyy seksuaalisuuteen, sukupuoleen ja näiden keskinäissuhteisiin liittyviin normeihin ja oletusarvoihin. Nämä oletusarvot voivat olla yhtä aikaa laajalti vaikuttavia ja itsestäänselvytyksensä näkymättömiä. Niiden suhde yhdenvertaisuuden edistämiseen voi niin ikään olla ristiriitainen. Esimerkiksi monelle nuorelle seksuaali-identiteettiin perustuva itsemäärittely voi olla hyvin tärkeää, ja jokaisen seksuaalista itsemäärittelyoikeutta, itsemäärittelyä tai -määrittelemättömyyttä tulee kunnioittaa. Itsemäärittelyn tarvetta ja seksuaali-identiteettikategorioita korostava puhetapa voi kuitenkin luoda myös katveja seksuaalisuudesta puhumiselle ja seksuaalisuuden todeksi elämiselle etenkin tilanteissa, joissa seksuaalisuus elää kategorioiden laitamilla, hakee paikkaansa tai ei asetu kategorioihin. Aineistossamme sekä homoseksuaalisuuden stigmatisoitu asema suhteessa heteroseksuaalisuuteen että ajatus yksiselitteisistä seksuaali-identiteettikategorioista rajoittavat nuorten miesten mahdollisuuksia olla totta seksuaalisuudessaan. (Ks. esim. Meeks 2001.)

Artikkelimme täydentää viime vuosina julkaistuja poika-, mies- ja maskuliinisuustutkimuksen antologioita (ks. esim. Aho, Nieminen & Salo 2021; Kivijärvi ym. 2018) nostamalla poikien seksuaalisuuden temaattis-analyttisen tarkastelun keskiöön. Vaikka ansiokkaat antologiat ovat osaltaan koonneet yhteen kotimaista tutkimusta monipuolistaen kuvaa pojista, poikuudesta ja

maskuliinisuuksista, mielestämme on tärkeää suunnata huomio myös poikien seksuaalisuuteen, sen toteuttamisen mahdollisuuksiin ja reunaehtoihin. Artikkelissa lähestymme teemaa seksuaali-identiteettiin kytkeytyvien kysymysten kautta. Laajempuna toiveenamme on, että artikkelimme voisi osaltaan kannustaa sellaisten käytännön toimien kehittämiseen, joilla edistetään kaikenlaisten kehollisuuksien, sukupuolten ja seksuaalisuuksien kunnioittavaa kohtaamista.

Poikien seksuaalikokemuksia tutkimassa: aineisto ja metodologia

Vuonna 1969 perustettu Sexpo-säätiö edistää seksuaalista hyvinvointia Suomessa. Sexpo tarjoaa maksutonta neuvontaa seksuaalisuuden, seksin, sukupuolisuuden ja ihmissuhteiden kysymyksissä. Neuvontaa on saatavilla nettissä, puhelimitse, videopuhelun välityksellä ja kasvokkain. Palveluihin voi ottaa yhteyttä nimettömästi, ja yhteydenottoihin vastaavat koulutetut seksologian ammattilaiset.

Sexpon nettineuvonta on kysymys- ja vastauspalsta, jolla ammattilaiset vastaavat lähetettyihin kysymyksiin nettineuvonnan julkisilla verkkosivuilla. Sexpo on luovuttanut tutkimuskäyttöön 8057 nuorten ja nuorten aikuisten lähettämää anonyymiä nettineuvonnan yhteydenottoa vuosilta 2017–2019. Nettineuvontalomakkeella kerätään tiedot kysyjän sukupuolesta, iästä ja paikkakunnasta. Näitä henkilötietoja käytetään organisaation sisäisiin tilastointitarkoituksiin, eikä niitä ole luovutettu tutkimuskäyttöön. Suurin osa nettineuvonnan asiakkaista on 11–19-vuotiaita, mutta yhteydenottoja tulee jopa 70-vuotiailta (Sexpo 2022).

Olemme hyödyntäneet Virginia Braunin ja Victoria Clarken (2019; 2022) muo-

toilemaa refleksiivistä temaattista analyysiä teemoitellaksemme, tyytitellaksemme ja järjestääksemme systemaattisesti laajaa empiiristä aineistoamme. Aineiston refleksiivisen sisällönanalyysin perusteella meidän on ollut mahdollista jakaa aineistomme pienempiin temaattisiin kokonaisuuksiin, jotka ovat selventäneet meille, millaisissa tilanteissa suomalaiset nuoret ja nuoret aikuiset kääntyvät Sexpon nettineuvonnan puoleen. Valtaosa nettineuvontaan tulevista kysymyksistä liittyy ihmisten välisiin sosiaalisiin suhteisiin ja seurusteluun. Nuoret pohtivat muun muassa kehoon, murrosiän kehittymiseen sekä mieltymyksiin ja fantasioihin liittyviä kysymyksiä. (Ks. esim. Sexpo 2022; Karhu 2022.)

Koska Intiimiys datavetoisessa kulttuurissa (IDA) -tutkimushankkeen osaprojektimme keskittyy erityisesti siihen, miten datavetoinen mediakulttuuri järjestää 16–24-vuotiaiden seksuaalisuutta ja seksuaalisuhteita, keskityimme analyysissä aluksi varsinkin niihin yhteydenottoihin, joiden keskiössä ovat seksuaalisuus ja media (n= 227). Jo näissä kysymyksissä seksuaalinen suuntautuminen oli merkittävässä osassa, joten temaattisen sisällönanalyysin avulla erottelimme laajamittaisesta aineistostamme myös seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvät yhteydenotot (n= 326, noin 4 % kaikista kysymyksistä).

Seksuaaliseen suuntautumiseen liittyviä yhteydenottoja koodatessamme huomiomme kiinnittyi toisteiseen yhteydenottomalliin (n= 58, noin 18 % kaikista seksuaalista suuntautumista koskevista kysymyksistä). Tässä yhteydenottomallissa pojaksi tai nuoreksi mieheksi itsensä määrittelevä henkilö kertoo epä tietoisuuden ja pelon sävyttämästä huolesta, joka liittyy kysyjän homoseksuaaliseksi tulkitsemiin seksuaalisiin haluihin, seksikäytäntöihin sekä seksuaali-identiteetin epävarmuuteen. Näistä yhteydenotoista vajaassa kymmenesosassa on kyse sateenkaarinuoren kysymyksestä, valtaosan kysyjistä määriteltessä

itsensä heteropojaksi tai -mieheksi. Vastaavaa huolta ei näkynyt lainkaan tytöksi tai nuoreksi naiseksi itsensä määrittelevien henkilöiden lähettämässä samaan sukupuoleen kohdistuvaa mielenkiintoa koskevissa kysymyksissä (vrt. Kontula 2016).

Aineistoa koskevan havaintomme selkeä sukupuolittuneisuus vangitsi huomiomme. Olemme analysoineet temaattisen sisällön-analyysimme tuottamaa merkittävää löydöstämme (sisällönanalyysin toteuttamisen kuvauksesta ks. esim. Tuomi & Sarajärvi 2018, 78–80). Valaisemme analyysiamme ja argumentaatiotamme aineisto-otteilla nettineuvontaan tulleista poikien ja nuorten miesten yhteydenotoista. Ketään artikkelissa lainatuista, Sexpoon yhteyttä ottaneista nuorista ei voida tunnistaa käyttämistämme aineistositateista. Koska Sexpo ei kysy nettineuvontapalveluun yhteyttä ottaneiden yhteystietoja, emme ole voineet erikseen ottaa yhteyttä palvelua käyttäneisiin kysyäksimme tietoon perustuvaa suostumusta (Kohonen, Kuula-Luumi & Spoofo 2019, 8). Kukin yhteydenottaja on kuitenkin täyttänyt kysymyslomakkeen siinä uskossa, että lähetettävä kysymys ja koulutetun seksologin vastaus julkaistaan Sexpoon julkisella nettineuvontafoorumilla. Näin ollen käsittelemme tutkimuskäyttöön luovutettua aineistoa julkisena dokumenttina, mutta olemme tehneet lisäanonymisointeja sellaisten yhteydenottojen kohdalla, joissa paljastuu erillisiä tietoja, jotka yhdistettyinä mahdollistaisivat henkilön tunnistamisen. Olemme lukukokemuksen helpottamiseksi kevyesti editoineet joitakin lainaamiamme yhteydenottoja esimerkiksi lisäämällä välimerkit tai poistaneet yhteydenotossa esiintyvää toisteisuutta ja laveasanaisuutta. Puhekielisyyteen emme ole puuttuneet. Sekä Sexpo-säätiö että Turun yliopiston eettinen toimikunta ovat hyväksyneet tutkimussuunnitelman ja anonyymien aineiston käytön osana IDA-tutkimusprojektia.

Kutsumme poikien ja nuorten miesten yhteydenotoissa toistuvaa teemaa *homohuoleksi*. Homohuoli kietoutuu omakohtaiseen pelkoon mahdollisesta homoseksuaalisuudesta ja toimii ikkunana poikien ja nuorten miesten kokemiin seksuaali-identiteettiin liittyviin paineisiin. Tulkintamme mukaan paineet kytkeytyvät yhteiskunnallis-kulttuuriin seksuaalisuutta ja sukupuolta järjestäviin normatiivisiin ymmärryksiin, rakenteisiin ja käytäntöihin. Analysoimissamme neuvontakysymyksissä homous mieltä leimaavaksi identiteetiksi ja seksuaaliseksi suuntautumiseksi, jota pojat tai nuoret miehet haluavat kaikin tavoin välttää.³

Seksuaalisuutta tehdään olemassa olevaksi aina tiettyssä historiallisessa paikassa ja ajassa tälle ajalle ominaisin ehdoin. Performatiiviset käytännöt, eli erilaiset toistuvat kielelliset, institutionaaliset, ruumiilliset ja visuaaliset esitykset tuottavat seksuaali-identiteettejä ja näiden totuusväittämiä tilanteisesti tietynlaisina, tiettyyn aikaan ja paikkaan sitoutuen. (Ks. esim. Foucault 1978; Butler 1990; 1993.) Aineistomme tarjoaa yhden näkökulman siihen, miten heteropojaksi tai -mieheksi itsensä määrittelevän on mahdollista elää seksuaalisuuttaan 2020-luvun Suomessa; maassa, jossa seksuaalioikeudet toteutuvat maailmanlaajuisesti katsottuna hyvin, jossa erilaisin yhteiskunnallisin toimin pyritään edistämään tasa-arvoa syrjimättömyyttä ja jossa *samaan aikaan* aineistomme perusteella vaikuttaa siltä, että seksuaalinen kasvurauha ei kaikilla toteudu.

Käsittelemme homohuoleksi teemoittelimamme yhteydenottoja vakavasti otettavana yhteiskunnallisena ilmiönä, joka osaltaan kertoo yhdenvertaisuuden, hyvinvoinnin ja seksuaaliterveyden esteistä.⁴ Homohuolta käsitellessämme haluamme painottaa, että kyse ei ole irrationaalisesta yksilön tuntemasta ahdistuksesta vaan yhteiskunnallisesta ja valtarakenteellisesta kysymyksestä. Seksuaali-iden-

titeettejä koskevassa pohdinnassa – aineistossamme erityisesti puntaroinnissa homo- ja heteroseksuaalisuuden välillä – vaihtoehdot eivät ole keskenään samanarvoisia. Elämme kulttuurissa, jossa tietynlainen, eli normatiivinen, heteroseksuaalisuus on oletettu olemisen ja seksuaalisuuden toteuttamisen tapa, josta poikkeamista sanktioidaan negatiivisesti erilaisin tavoin, myös väkivaltaisesti. (Rubin 2006/1984; Rossi 2006.) Homohuolossa on ymmärryksemme mukaan kyse siitä, miten seksuaalisuutta säätelevät valtarakenteet ja normittavat järjestykset paikantuvat yksilöiden kehollisuuteen, seksuaalisuuteen ja kokemusmaailmaan kärsimystä aiheuttaen.

Tarkastelemme artikkelissamme sitä, miten Sexpoon yhteyttä ottaneiden poikien ja nuorten miesten seksuaalinen itseymmärrys kyseenalaistuu huolta aiheuttaen. Otamme vakavasti kysymysten lähettäjien kokemukset ja yhteiskunnalliset seksuaalisuuden hierarkiat pohtien samalla, voisiko toisenlainen tapa ymmärtää seksuaalisuutta ja sukupuolta lieventää poikien kärsimystä ja edistää seksuaalista hyvinvointia. Käsitteellistä työtä tehdessämme olemme tietoisia siitä, että ymmärrysten tasolla tapahtuvat muutokset vaativat tuekseen konkreettisia seksuaalioikeuksia edistäviä tekoja. Homohuoli syntyy yhteiskunnallis-kulttuurisessa tilanteessa, jossa homoseksuaalinen identiteetti ei ole yhtä lailla mahdollinen ja turvallinen kuin normiin solahtava heterous ja jossa tila identiteetikategorioiden välissä tai ulkopuolella on tukala. Joustavuuden ja tilan lisääntyminen itsemäärittelytyössä (Paasonen & Spišák 2018) vaatii rinnalleen väsymätöntä ruohonjuuritason yhdenvertaisuustyötä, joka purkaa niitä aineistossammekin näkyviä ulkoistavia rakenteita, joissa tietyt seksuaalisuuden ja jouston suunnat näyttäytyvät säännönmukaisesti toivotumpina kuin toiset.

Queerteoriasta (ks. erityisesti Warner 2000; Turner 2000) ja kriittisestä pedago-

giikasta (Jagose 2015; Kiilakoski, Tomperi & Vuorikoski 2005) ammentavalla normi-kriittisellä yhteydenottojen analyysillä pureudumme siihen, mikä saa nuoren toteamaan: ”Haluaisin olla vain hetero.” Aineistoa lu-kiessamme pyrimme tunnistamaan yhteis-kunnassa vallitsevia seksuaalisuuteen liittyviä normatiivisuuksia ja syrjiviä rakenteita, jotka osaltaan voivat selittää, miksi aineistomme on tuottunut sellaiseksi kuin on. Aineistomme pojat ja miehet kokevat raastavaa huolta siitä, mihin suuntaan heidän heteroudesta eroavat katseensa, tunteensa, mielenkiintonsa ja halunsa kohdistuvat. Analyysissä puramme homohuolen pojille aiheuttamaa sukupuolittunutta painetta osoittaen, miten seksuaalisuutta normittavat käsitykset sulkevat ulos erilaisia seksuaalisuuden ilmentymiä syrjivään ajatteluun tukeutuen ja sitä osaltaan vahvistaen. ”Halu olla vain hetero” sisältää tulkintamme mukaan kaksoismerkityksen: ensinnäkin halun identifioidua nimenomaan heteroksi erotuksena homosta ja toiseksi halun identifioidua vain yhteen selkeään identiteettiin.

Aineistoomme nojaten esitämme, että yhdenvertaisuuden etenemisestä huolimatta yhtäältä heteroseksuaalisuuden kyseenalaistamaton valta-asema ja toisaalta myytti seksuaalisen suuntautumisen lukkiutuneisuudesta marginalisoivat seksuaalisen halun suuntautumista johonkin muuhun kuin selkeästi ”vastakkaiseksi” määrittävään sukupuoleen etenkin poikien kohdalla. Tiedostamme, että ”vastakkaisen” sukupuolen käsite on queer-teoriasta ammentavan artikkelimme yhteydessä hankala, sillä myös omat sanamme tulevat piirtäneeksi todellisuutta tietynlaiseksi. Ajatus ”vastakkaisista” sukupuolista on kuitenkin aineistomme henkilöille olennainen osa itsemäärittelyä ja tulkintamme mukaan myös itsemäärittelyyn liittyvää kivuliaisuutta, kuten tulemme tarkemmin analysoimaan. Puhuminen ”eri sukupuoleen” kohdistuvasta halusta ei tekisi oikeutta aineistomme tämänhetkisel- le kokemusmaa-

ilmalle, sillä olennaista ei ole yksinomaan se, että pojan tai nuoren miehen halu määrittäisi jollakin tavalla omasta sukupuolesta eroavaan sukupuoleen: olennaista on nimenomaan sukupuoliymmärryksen binäärisyys.

Omaan seksuaalisuuteen ja etenkin mahdolliseen homoseksuaaliseen identiteettiin kohdistuvasta huolesta on julkaistu jonkin verran kansainvälistä tutkimusta psykiatristerapeuttisessa viitekehyksessä (ks. esim. Williams & Wetterneck 2019). Merkittävästi elämää haittaava seksuaali-identiteettiin kohdistuva huoli onkin teemana tuttu monille kliinistä työtä pakko-oireisen häiriön (OCD) tai seksologian parissa tekeväille. Homohuolen mahdollinen yhteys psykiatrisiin oirekuviin ei asetu tämän artikkelin keskiöön ja esimerkiksi OCD:n ollessa kyseessä apu saadaan asian- tuntevasta terapeutisesta hoidosta. Soveltamamme näkökulma ei kuitenkaan sulje pois erilaisia homohuolta koskevia ymmärryksiä. Psykiatriset oirekuvat muotoutuvat nekin tietyssä ajassa ja paikassa, eikä liene sattumaa, että vastaanottohuoneissa huoli kohdistuu useammin nimenomaan homoseksuaalisuuden mahdollisuuteen kuin kalvavaan huoleen siitä, että henkilö olisikin hetero.

Normikriittisestä (Warner 2000; Henriksson 2017) katsantokannastamme käsin kiinnitämme huomiota yhteiskunnassamme ja arjessamme eläviin eriarvoistaviin ajattelun ja toiminnan rakenteisiin, joilla on konkreettisia seksuaalista hyvinvointia heikentäviä seurauksia yksilöiden elämässä. Seksuaalisuuteen liittyviä normeja purkaessamme haluamme aktiivisesti pohtia myös sitä, millaiset ymmärrykset ja käytännöt edesauttaisivat kaikkien mahdollisuutta elää rauhassa todeksi seksuaalisuuttaan ja sukupuoltaan. Peräänkuulutamme kasvurauhaa ja seksuaalioikeuksien toteutumista edistäviä seksuaalisuuden ymmärtämisen tapoja ja käytäntöjä, jotka sallisivat aineistomme poikien ja nuorten miesten – ja kaikkien muidenkin – tutkailla itseään,

fantasioitaan, sukupuoltaan, mielenkiinnon kohteitaan, nautintojaan ja seksuaalisuuttaan omassa tahdissaan vailla häpeää, syrjintää ja stigman pelkoa.

Heteronormatiivisuuden sukupuolittuneet järjestykset

Eliikkäs olen 9.Luokkalainen poika ja ikää on 15. Pelkään jatkuvasti, että olen homo. Poikaihastuksia ei koskaan ole ollut. En ole kiihottunut homopornosta varsinaisesti, joskus puolistondis on saattanut tulla - - - Tiedän, todella tyhmää. Ja tiedän myös, että lähes kukaan ei ole 100% hetero. Mutta päässäni pyörii homomaisia ajatuksia. Ne tuntuvat joskus jopa haluttavilta, mutta ei kiihota (onneksi!). Olen suvaitsevainen ihminen. Kaverini kertoi vain minulle biseksuaalisuudestaan, sillä hän tiesi, että en tuomitsisi. Haluaisin itse olla vain hetero. Sitten kun näin kerran homoparin kuvan ja näin itseni siinä tulevaisuudessa, säikähdin. Tosin en tiedä, voiko tunteisiini luottaa, sillä koko pelko alkoi ilman syytä - - - Mutta joskus yllätän itseni katsomassa pojan persettä ja en tiedä, olenko kovinkaan hetero. Tuo ei välttämättä merkitse mitään, mutta pelottaa. Osaan sanoa helpommin tytöistä ovatko he hyvännäköisiä kun pojista, sillä tyttöihin kiinnitän enemmän huomiota. Kiitän jo vastauksesta valmiiksi.

Yllä oleva yhteydenotto kuvaa erinomaisesti toisteista tapaa, jolla heteroiksi itsensä määrittelevät pojat ja nuoret miehet pukevat sanoiksi tuntemuksiaan seksuaaliseen suuntautumiseen keskittyvissä yhteydenotoissa. Pelko homoudesta leimaa vahvasti tapaa, jolla he ymmärtävät ja kokevat omaa seksuaalisuuttaan. Yllä olevassa yhteydenotossa 15-vuotias poika kertoo tietävänsä, ”että lähes kukaan ei ole 100% hetero”, mutta tieto ei lievennä omakohtaista huolta. Yhteydenottaja toteaa huojentuneena, ettei hän ”onneksi!” kiihotu ”homomaisista ajatuksista” vaikka ”ne tuntuvat joskus jopa haluttavilta”. Toisen pojan takapuoleen ohjautunut katse saa hänet pohtimaan, onko hän kovinkaan hetero. Hän

kertoo itse olevansa suvaitsevainen, mutta haluaisi kaikesta huolimatta ”olla vain hetero”.

Me kirjoittajat lähestymme seksuaalisuutta ja sukupuolta antiessentiaalisina ja tekemisenä olemisen sijaan. Tämä merkitsee näkemystä, jonka mukaan seksuaalisuus ja sukupuoli eivät ole jotakin olemuksellista tai ”jo olemassa olevaa”, vaan ne tulevat ymmärrettäviksi ja niitä tuotetaan ja tulkitaan kontekstisidonnaisesti. (Foucault 1978; Butler 1990.) Seksuaalisuutta koskeva aikaan ja paikkaan nivoutuva tieto rajaa ymmärrettävyyden ehtoja ja sitä mikä on mahdollista nähdä, tunnistaa ja kokea seksuaaliseksi. Seksuaali-identiteettejä koskevassa ajattelussa sukupuoli ja seksuaalisuus usein kietoutuvat toisiinsa, sillä sukupuoli toimii monesti seksuaalisen ymmärrettävyyden ennakkoehdona. Esimerkiksi homoseksuaalisessa identiteetissä on kysymys sekä omasta sukupuolesta että halun kohteen sukupuolesta, joka on sama kuin oma sukupuoli. (Butler 1990.) Samalla kun tiedostamme sukupuolen ja seksuaalisuuden kokemuksellisen kietouman, teemme artikkelissamme analyttisen eron näiden käsitteiden välille ja painotamme ennen kaikkea seksuaalisuutta ja seksuaalisuuk-sien välisiä sekä sisäisiä valtarakenteita (Rubin 2006/1984).

Vaikka me kirjoittajat lähestymme sukupuolta ja seksuaalisuutta antiessentiaalisesti ja joustavasti, tämä ymmärrys ei edusta julkisen seksuaalisuuskeskustelun valtavirtaa. Aineistomme tuottaneet pojat ja miehet toimivat niin ikään hyvin erilaisesta ymmärryksestä käsin. Heille heteroseksuaalisuus näyttäytyy jopa pakottavalla tavalla normaalina yleisen ja *normalisoidun* sijaan. Aineistomme pojat ja nuoret miehet käsittelevät seksuaali-identiteettiä keskinäisesti poissulkevalla hetero–homoseksuelilla, jolla heterous määrittyy yksiselitteisen tavoiteltavaksi. Heterous on aineistossa seksuaalisuutta, jossa vetoa tunnetaan selkeästi ja systemaattisesti ”vastakkaiseksi” määrittyvää sukupuolta olevaa kohtaan. Tämä selkeys ja

systemaattisuus on kuitenkin haurasta – Tuula Juvosen (2002, 290) sanoin huteroa – sillä tiukasta heterokehikosta vähänkin eroavat halut, ajatukset, kiihottumiset tai seksikäytännöt voivat kyseenalaistaa heteroseksuaalisen itsemäärittelyn. Uskomme, että antiessentialistinen ja joustavampi tapa ymmärtää seksuaalisuutta ja sukupuolta voisi edistää nuorten kasvurauhaa ja seksuaalista hyvinvointia.

Luvun alussa lainatun 15-vuotiaan pojan ajatukset tekevät näkyväksi normittavia kulttuurisia sääntöjä ja käytäntöjä, jotka ylläpitävät käsityksiä ’oikeanlaisesta’ seksuaalisuudesta. Seksuaalisuutta koskevat säännöt tekevät seksuaalisuutta kulttuurisesti ymmärrettäväksi ja säätelevät sitä, miten seksuaalisuutta on mahdollista toteuttaa. (Foucault 1978; Warner 1991; Plummer 1995; Berlant & Warner 2000, 312, 316–318.) Aineistoesimerkkimme tapauksessa seksuaalista suuntautumistaan ei voi tutkailla rauhassa, sillä pienikin poikkeama heterouden normista näyttäytyy uhkaavana. Heteronormatiivisuus (esim. Warner 1991, 8; Rossi 2006) määrittyy tämän artikkelin kontekstissa keskeisimmäksi homohuolta jäsentäväksi normatiivisuuden akseliksi.

Heteronormatiivisuudella viitataan tapaan, jolla heteroseksuaalisuus ei näyttäydy vain yhtenä seksuaalisuuden toteuttamisen muotona vaan luonnollisimpana, tarkoituksenmukaisimpana ja toivotuimpana tapana olla seksuaalinen ihminen. Tällaisessa ajattelussa heteroseksuaalisuudesta tulee hiljainen ja ääneen lausumaton ”normaali”, jota vasten kaikkea tästä eriyvää seksuaalisuutta peilataan ja määritellään (ks. esim. Warner 1991, 6). Leena-Maija Rossin (2006, 19) mukaan käsite kuvaa kriittisesti sitä, kuinka ”diskursiivisesti ja erilaisin käytännöin institutionalisoitu heteroseksuaalisuus muodostaa sosiaalisten ja seksuaalisten suhteiden oletusarvoisen, luonnollistetun, ainoan hyväksytyin ja tavoiteltavan mallin”. Vaikka heteronormatiivisuuskäsitteeseen liittyy haasteita (ks. esim. Rossi

2006; Marchia & Sommer 2019), näemme, että voimme sen käytöllä nostaa esiin normituksia, jotka vaikuttavat haitallisen jähmettävästi paitsi homo- ja heteroidentiteetteihin, myös laajemmin seksuaali-identiteetteihin ja seksuaalisuutta koskeviin ymmärryksiin.

Heteronormatiivisuudessa on kyse siitä, miten heterous asettuu seksuaalisuuksien keskiöön suhteessa siitä eroaviin seksuaalisuuksiin, aineistossamme nimenomaan homoseksuaalisuuteen. Heteroseksuaalisuutta koskevat ymmärrykset kytkeytyvät kuitenkin paitsi seksuaalisuuksien välisiin eroihin, myös kaksinaapaiseen sukupuolieroon, jonka kautta heterous tulee käsitettäväksi (Butler 1990). Sexpoon homohuolen vuoksi yhteyttä ottaneiden poikien ja nuorten miesten käsityksiä siitä, miten heteromieheyttä tulisi oikeaoppisesti suorittaa, jäsentävät sekä heteronormatiivisuus että binäärinen sukupuoli-ajattelu. Koska yhteyttä ottaneiden poikien ja nuorten miesten ajattelussa sukupuoli ja seksuaalisuus kietoutuvat toisiinsa, aineistossamme heterouteen liittyvät normit määrittelevät mielenkiinnon suuntautumisen muuhun kuin selkeästi ”vastakkaiseen” sukupuoleen poikkeamaksi. Seksuaaliseksi tulkittu mielenkiinto samansukupuoliseen merkitsee aineistossamme kokemuksellista kytkeytymistä homoseksuaaliseen identiteettiin, jota halutaan välttää. Heteroseksuaalisuuden kyseenalaistava tapahtuma, jollaiseksi aineistossa tulkitaan vaikkapa homopornosta kiihottuminen, voi haastaa jopa pitkäaikaisen itsemäärittelyn:

Joo siis oon 16v poika. Aina oon tyttöihin päin ollu ja oon edelleen, mutta siis homoporno josta-kin syystä kiihottaa, mikä ahdistaa ihan hirveästi. Pornon ulkopuolella en ole miehistä kiinnostunu.

Aineistossamme halu olla hetero näyttäytyy selkeän sukupuolittuneena: homohuolen kanssa painivat ennen kaikkea pojat ja nuoret miehet. Sexpoon tulleissa yhteydenotoissa kiinnostus samansukupuolisiin ei vaikuta ole-

van samalla tavalla ongelma tytöille ja nuorille naisille. Vastaavia havaintoja on saatu myös muista tutkimuksista. Esimerkiksi tuoreimman FINSEX-kyselyn perusteella aktiivinen nautinnon tavoittelu monipuolisia seksuaalikoemuksia hankkimalla on monille naisille väylä toteuttaa rikkaasti seksuaalisuuttaan (Kontula 2016). Miehillä kynnys hankkia seksuaalisia kokemuksia samansukupuolisten kanssa on edelleen korkeampi, vaikka suhtautuminen homoseksuaalisuuteen on huomattavasti myönteisempää kuin aikaisempina vuosikymmeninä. Myös vuosina 2011–2013 toteutetussa valtakunnallisessa PoikaS-hankkeessa havaittiin, että yläkouluikäisten keskuudessa tyttöjen välisiin seurustelusuhteisiin suhtauduttiin huomattavasti myönteisemmin kuin poikien välisiin seurustelusuhteisiin. Poikien välistä seurustelua vastustettiin tuolloin lähes kaksin verroin enemmän kuin tyttöjen keskinäistä yhdessäoloa. (Anttila 2012, 77.) Poikien keskinäisiin seurustelusuhteisiin näyttäisi liittyvän erityinen stigma, joka kytkeytyy homofobiseen ajatteluun. Tämä tekee heteronormista lipsumisesta kivuliaan identiteettihaasteen aineistomme pojille ja nuorille miehille.

Tulkitsemme aineistossamme esiintyvää homohuolta ja homofobisia ajatuksia ilmiönä, joka liittyy kiinteästi normatiivisen heteromieheyden jähmeään ja kapea-alaiseen kehikkoon. Raewyn Connell (2005) esittää maskuliinisuuksien tutkimuksen klassikko-teoksessaan, että seksuaalinen syrjintä ja homofobia ovat keskeisiä elementtejä erilaisten maskuliinisuuksien arvottamisessa ja järjestelmissä. Connellille homofobia on ennen kaikkea tietynlaisten maskuliinisuuksien alempiarvoistamista ja toissijaistamista, joka tukee normatiivista – Connellin sanoin hegemonista – heteromaskuliinisuutta. Michael Kimmel (1996) samansuuntaisen määritelmän mukaan homofobiassa ei ole kyse ainoastaan homoseksuaalisuuden pelosta,

vaan miesten keskinäisistä valtahierarkioista ja sanktioista, joita saa osakseen, ellei solahda heteromaskuliinisuuden ideaaleihin.

Sexpoon yhteyttä ottaneet nuoret haluaisivat ”olla vain heteroita” ja ”tekisivät mitä vain ollakseen heteroita”. Mielenkiinto samaan sukupuoleen tulee huolestuttavaksi suhteessa normaalksi ymmärrettyyn heteroseksuaalisuuteen, siihen kytkeytyvään seksuaalikäyttäytymiseen ja tapaan ilmentää sukupuolta. Aineiston pojat näyttävät olevan kivuliaan tietoisia homoidentifikaation mahdollisesti mukanaan tuomista sanktioista, kuten saateenkaaripoikien kohtaamasta kiusaamisesta, uhkailusta ja väkivallasta (Duckworth & Trautner 2019; Luopa, Kanste & Klemetti 2017). He havaitsevat yhteiskunnan normatiiviset järjestykset ja sen, miten elämä on helpompaa heteroille, joiden ei tarvitse pelätä tai perustella seksuaalisen olemisen tapaansa. Heterous on ääneen lausumaton itsestäänselvyys, joka ei vaadi määrittelyä ja selittelyä.

Viime vuosina on julkaistu määrällisiä tutkimuksia, jotka arvioivat laajoihin väestötason kyselytutkimuksiin viitaten, että homofobisuus olisi vähenemässä länsimaisista yhteiskunnista yleisen tasa-arvo- ja syrjimättömyyskehityksen myötä (yhteenvetona ks. esim. Diefendorf & Bridges 2020). Omasa laadullisessa aineistossamme homofobia kuitenkin todentuu. Emme kuitenkaan näe, että nämä näennäisesti vastakkaiset löydökset kumoaisivat toisensa. Vaikka väestötasolla homofobia olisikin vähentynyt, se ei tarkoita, että väestö olisi jollakin tapaa yhtenäinen ja että yksilöt kaikkialla samassa yhteiskunnassa eläisivät yhtenäisten, syrjimättömyyttä edistävien käytänteiden mukaisesti. Homofobian ja normatiivisen maskuliinisuuden kytkennöistä kirjoittavat Sarah Diefendorf ja Tristan Bridges (mt.) korostavat, että määrälliset, suureen tilastoaineistoon perustuvat tutkimukset usein kadottavat ne seksuaaliset subjektiviteetit, jotka eivät todenna päälöy-

döksiä. He tähdentävät, että päinvastoin kuin määrällisten tutkimusten perusteella voisi olettaa, laadullisten tutkimusten perusteella homofobiset käytännöt edelleen säätelevät heteromiesten ”mieheyden mittoja” (Jokinen 2003, 10) arvottaen tietyt maskuliinisuudet hierarkkisesti miehekkäämmiksi kuin toiset. Normikriittisen analyysimme perusteella esitämme, että aineistossa ääneen pääsevät pojat ja nuoret miehet haluavat kaikin tavoin välttää homoseksuaalista identiteettiä juuri homofobisen stigman, yhteiskunnassa esiintyvien syrjivien rakenteiden ja potentiaalisesti väkivaltaisten käytäntöjen vuoksi (ks. myös Duckworth & Trautner 2019).

Monoliittisena ja tarkkarajaisena näyttäytyvä heterous

Kuten olemme yllä osoittaneet, aineistomme kertoo vahvasti paineesta identifioitua nimenomaan heteroseksuaalisuuteen, sillä heteroseksuaalisuus on etuoikeutetussa asemassa muihin seksuaaliin suuntautumisiin nähden. Yleisemmällä tasolla aineistomme kertoo kuitenkin myös paineesta identifioitua yhteen yksiselitteiseen ja tarkkarajaiseen identiteetikategoriaan. Seuraavassa sitaatisa Sexpoon yhteyttä ottanutta nuorta miestä vaivaa se, ettei hän koe homoeroottisten fantasioidensa ja kiihottumisensa mahtuvan heteroseksuaaliseen itsemäärittelynsä. Hän pyytääkin Sexpon nettineuvonnan asiantuntijoilta määrittämään identiteetikategoriansa ja sen, onko hän homo:

Olen 20v mies. Olen tässä miettinyt, että miksi kiihotun homopornosta ja homoeroottisista fantasiaista enemmän kuin heteropornosta tai heterofantasioista. Todellakin siis kiihotun myös heteropornosta ja kun harrastan heteroseksiiä, nautin siitä. Seurustelen myös tällä hetkellä tytön kanssa. Tykkään hänestä paljon, mutta koen nämä homofantasiani ja homopornosta kiihottumisen ahdistavina, koska en oikeassa elämäs-

sä voisi kuvitella olevani miehen kanssa. En romanttisessa mielessä, enkä kyllä seksuaalifantasioitakaan haluaisi toteuttaa. Ongelma siis on se, että olen aina luullut olevani hetero ja koen myös olevani hetero, mutta se että homoporno ja fantasiat kiihottaa enemmän kuin heteroporno ja heterofantasiat saa minut miettimään, olenko homo. Homoeroottisuus on kiihottanut siis minua jo pienestä pitäen niinkuin porno ylipäänsä ja heteroporno. Välillä on kuitenkin ollut jaksoja, jolloin en ole katsonut homopornoa tai fantasioinut miehistä. Naiset siis ovat kiihottaneet minua aina. Näenkö homopornossa jotain ns. epätodellista, mitä ei perus heterotouhuissa näe ja siksi kiihotun siitä enemmän? En tiedä. Mutta vastatkaa te, olenko minä homo.

Yhteydenotossa heterous piirtyy monoliittiseksi seksuaalisuudeksi, jossa jopa jokseenkin omalakisten tekijöiden, kuten halun, autonomisen hermoston säätelemän kehollisen kiihottumisen ja ajatusten suunnan tulisi olla systemaattisen heteroseksuaalinen. Homofantasiat ja homopornosta kiihottuminen näytettyvät vääränä tilanteessa, jossa ei oikeassa elämässä voisi kuvitella olevansa miehen kanssa romanttisessa mielessä tai tosielämän seksikohtaamisessa.

Siinä missä yllä olevassa kysymyksessä huoli homoudesta ja kategoriaan kuulumisesta paikantuu ennen kaikkea heterokaavasta poikkeavaan haluun, ajatuksiin ja kehon reaktioihin, osassa yhteydenottoja homohuoli kohdistuu myös konkreettisiin seksin tekemisen tapoihin ja siihen, mikä kohta kehossa tuottaa nautintoa:

Moikka! Oon 18v poika. Pidän itseäni heterona, mutta fantasioin, että nainen sormettaisi persettäni. Itse olen tehnyt sen 2 kertaa. Se tuntui hyvältä, mutta nyt mietin, että voinko olla silti hetero. Tunteita ei ole miehiä kohtaan. Itseäni vaivaa asia, että voinko olla silti hetero ja haluta löytää g-pisteeni. On vähän niinkuin syyllinen olo, sillä homo en halua olla.

18-vuotiaalle kysyjälle anaalin kautta saatava penetratiivinen nautinto kyseenalaistaa heteroseksuaalisuutta paitsi osana sooloseksiä,

myös fantasiassa, jossa oletettu seksikumppani olisi eri sukupuolta kuin hän itse. Kysymys tekee näkyväksi tavan, jolla heteronormatiivinen ymmärrys seksistä rajaa kehollisia nautinnon mahdollisuuksia. Seksuaalinen ilo korvautuu syyllisyydellä ja häpeällä. Heteroseksin kaava näyttäytyy aineistomme valossa tiukkana ja tarkasti roolitettuna, ja heteroseksuaalisuuden olemuksellisuus sekä kehoja että mieltä läpäisevänä. Aineistossamme heterous on toiminnaltaan ja toimintatavoiltaan kaikille heteromiehille samanlaista. Jos heteroksi itsensä identifioivan miehen halu tai toiminta poikkeakin ”lajityypillisestä kaavasta” (Yesilova 2001, 197), ollaan suuren identiteettihämmennyksen äärellä.

Haluamme kyseenalaistaa monoliittisen, Katja Yesilovaa (mt.) mukaillen ”lajityypillisen” heteroseksuaalisuutta koskevan ymmärryksen ja avata keskustelua mahdollisuudesta hahmottaa *erilaisia* heteroseksuaalisuuksia niin heteroidentiteettien kuin heteroseksikäytäntöjenkin tasolla. Stevi Jackson (1999, 3) tähdentää, että heteroseksuaalisuuden normittavat käytännöt ovat kietoutuneita jokapäiväisiin sosiaalisiin rakenteisiin ja säännönmukaisuuksiin joissa, joiden kautta ja välityksellä ihmiset neuvottelevat minuidestaan ja ihmissuhteistaan. Hän kannustaa problematisoimaan heteroseksuaalisuuteen liittyviä normeja, hiljaisuuksia, itsestäänselvyyksiä, neutraaliuksia ja näkymättömyyksiä, joita ilman emme tule tietoisiksi heteronormatiivisuuden vallasta. Hän myös rohkaisee kiinnittämään huomiota erilaisiin heteronormatiivisiin sosiaalisiin rakenteisiin, jotka suosivat normitettua heteroseksuaalisuutta ja esittävät heteropositiot luonnollistettuina, itsestään selvinä ja perustavanlaatuisina suhteissa olemisen muotoina.

Uskomme, että tavallistuessaan ymmärrys seksuaalisuuden muovaantuvuudesta ja joustosta voisi osaltaan lisätä seksuaalista liikku- matilaa ja lieventää homofobiaa. Joustavien

ymmärrysten vahvistuminen voi itsessään vähentää tarvetta rajojen vahtimiseen seksuaalisuuksien välillä. Käytännössähän heterous on sisäisesti hyvinkin moninaista: heterouteen voi kuulua esimerkiksi konsensuaalisesti eimonomogamisia suhdemuotoja, vapaaehtoista lapsettomuutta, kumppaneiden välisiä korosteisia ikäeroja, kinkyseksikäytäntöjä⁵, seksitömiä suhdesopimuksia tai avointa tilaa myös samaan sukupuoleen kohdistuvalle halulle. Normatiivinen heteroseksuaalisuus peittää näkyvistä sen, että heteroidentiteettien tasolla heteroseksuaalisuuden sisällä tapahtuu valtavasti liikehdintää erilaisiin suuntiin (ks. esim. Beasley, Brook & Holmes 2012; Rossi 2006).

Tutkimukset osoittavat puhtaan heteroideaalin ja käytännön vastaamattomuuden. Esimerkiksi tuoreimman FINSEX-tutkimuksen mukaan hieman vajaa viidesosa 18–24-vuotiaista miehiksi itsensä identifioivista vastaajista kertoo, että heidän seksuaalinen mielenkiintonsa suuntautuu myös muihin kuin naisiin, vaikka he voittopuolisesti ovat kuitenkin kiinnostuneet naisista (Kontula 2016). Yhdysvalloissa kymmenisen vuotta sitten toteutettu tutkimus puolestaan kertoo, että kuusi prosenttia heteroseksuaaleiksi identifioituvista 18–24-vuotiaista nuorista miehistä kertoi seksuaalisista kokemuksista samansukupuolisten kanssa (Cophen ym. 2016). Tuon ajan väestöön suhteutettuna luku tarkoittaa liki miljoonaa nuorta yhdysvaltalaismiestä.

Sateenkaarinuoria käsittelevässä tutkimuksessa on huomattu, että nuorilla on monenlaisia tapoja kuvata omaa seksuaalisuuttaan ja sukupuoltaan. Riikka Taavetin ja kollegoiden mukaan (2020, 33) monet tutkimuksiin osallistuneista sateenkaarinuorista kieltäytyivät määrittelemästä sukupuoltaan tai seksuaalista suuntautumistaan. He myös saattoivat ilmaista, etteivät osaa tai halua määrittellä sukupuoltaan tai seksuaalista suuntautumistaan. Määrittelemättömyys saattaa Taavetin ja kumppaneiden mukaan

ilmaista avoimuutta ja sitoutumattomuutta ulkoa annettuihin ja pysyväksi miellettyihin identiteetikategorioihin. Sexpoon yhteyttä ottaneiden heteroksi identifioituvien poikien puheenvuoroissa näkyy kuitenkin päinvastainen tarve: halu löytää selkeä määritelmä tai kategoria, mieluiten puhdas heterokategoria, johon oma identiteetti loksahtaa.

Normikriittinen näkökulma heteroseksuaalisuuteen suuntaa kohti näkemystä, jossa heterous ei edustakaan luonnollista, nimeämätöntä peruseksuaalisuutta vaan *ainoastaan yhtä monista seksuaalisuuden eri muodoista*, jota tuotetaan, normalisoidaan ja pidetään yllä marginalisoiden muita seksuaalisuuksien muotoja. Haluammekin suunnata huomion erityisesti 2000-luvulla pontta saaneeseen yhdenvertaisuuskehitykseen, syrjivien rakenteiden tietoiseen purkamiseen, yhteiskunnallista ilmapiiriä sallivammaksi muuttavaan asennemuutokseen ja tämän työn jatkamisen ehdottomaan tarkeyteen. Seksuaalisuuden joustavuuden tiedostamisen yhdenvertaisuutta lisäävä potentiaali vaatii kasvualustukseen tilanteen, jossa identiteettejä voi aidosti tutkia vailla paineita suuntaan tai toiseen. Tämä eroaa nykytilanteesta, jossa cisheteroudesta⁶ eroavat nuoret saavat toistuvasti kuulla, että heidän identiteettinsä on ”muotivillitys” tai ”ohimenevä vaihe” – kiinnostavaa kyllä näin ei koskaan sanota cisheteronuorille.

Seksuaalisuuden todeksi elämisen tapoihin vaikuttaa ratkaisevasti se, millaisia seksuaalisuuksia, haluja ja seksuaalisia käytäntöjä minäkin historiallisena hetkenä on mahdollista hahmottaa. Rossin (2003, 33, kursivointi kirjoittajien) mukaan ”[e]sityksiimme vaikuttaa eräänlainen historiallisesti muuntuva *mahdollisten* representaatioiden valikoima, kuvasto, jota kannamme mielessämme ja jonka läpi katsomme maailmaa”. Erityisesti 2000-luvulla tämä mahdollisten ja ymmärrettävien performatiivien spektri on laajentunut, ja tätä liikettä tapahtuu – joskin hitaanlaisesti

ja epätasaisesti – myös heteroseksuaalisuuden sisällä. Arkistuuksaan nämä liikahdukset voivat kuitenkin purkaa normittavia ja jähmeitä heteromieheyteen liittyviä ihanteita, ideologioita ja käytäntöjä. Heteroseksuaalisuuskin rakentuu jatkuvasti ajassa ja paikassa, jolloin ilmiöt voivat periaatteessa aina rakentua myös toisin. Jos seksuaalisuus on tehty tietynlaiseksi erilaisilla normittavilla säännöillä, millaisin liikkein ja toistoteoin voisimme muovata siitä sellaista, joka sallisi kasvurauhan homohuolesta kärsiville pojille ja nuorille miehille?

Normikriittisyys yhdenvertaisuuden edistämisen hyviin käytäntöihin

Yhteiskunnan normit säätelevät sitä, kuka saa näkyä, kuulua ja olla – ja millä tavoilla. Artikkelimme keskiössä ovat etenkin seksuaalisuuteen ja myös sukupuoleen liittyvät normitukset. Nämä eivät ole mitenkään ainoita yhteiskuntaa sääteleviä normeja (Crenshaw 1989). Seksuaalisuudella on kuitenkin olennainen asema alueena, jonka kautta ihmisen ”sisäistä totuutta” ja kelpaavuutta on normatiivisesti määrittely ja määritellään (Foucault 1978). Näemme, että aktiivisella normien näkyväksi tekemisellä ja purkamisella voidaan vähentää syrjintää ja edistää seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuoleen sekä seksi- ja suhdekäytäntöihin liittyvää yhdenvertaisuutta.

Normikriittisen ajattelun taidot kutsuvat pohtimaan, miten eri ilmiöistä ja ajattelutavoista on muotoutunut sellaisia kuin ne meille nyt näyttävät. Sana ”normi” (lat. *norma*) viittaa ’muottiin’, ’mittaan’ ja erityisesti ’suoraan kulmaan’, joka toimii rakentajan työvälineenä hänen asettaessaan materiaalia oikeaan kohtaan. Kasvatukseen yhdistyessään termi kuvaa sitä, kuinka erilaiset normit ohjaavat kasvatattajia siinä, millaisia kasvatettavista halutaan

tehdä. Normikriittisyyden – Tomi Kiilakosken, Tuukka Tomperin ja Marjo Vuorikosken (2005) sanoin ”toisinkasvatuksen” – tulisikin näkemyksemme mukaan olla kasvatuksen ja seksuaalisuudesta puhumisen perusta.

Normikriittisyys ja siitä juontuva kasvatuksellinen ote toteuttaa yhteiskuntakriittistä ja kyseenalaistavaa pedagogiikkaa, jolla on tulevaisuuteen rakentavasti suuntautuva, jopa sitä muuttava asenne. Kiilakoski, Tomperi ja Vuorikoski (2005, 11) puhuvat sitoutuneisuudesta kritiikkiin ”*vallitsevaa kohtaan*”. Kritiikin lisäksi normikriittinen kasvatustoiminta ammentaa voimansa vaihtoehtoisten toimintatapojen ideoimisesta ja hahmottelusta. Normikriittinen katsantokanta auttaa esimerkiksi erittelemään, miten sukupuolta ja seksuaalista suuntautumista säätelevät normit vaikuttavat kaikkiin ihmisiin – myös heihin, jotka vaikuttavat solahtavan normeihin keskimääräistä paremmin – ja kehittämään ajattelu- ja toimintatapoja kestävämpien sosiaalisten käytäntöjen luomiseksi. Mitä jos emme olettaisi-kaan ihmisiä cissukupuoლისiksi tai heteroiksi, ellei toisin todisteta? Miten tämä vaikuttaisi siihen, miten puhuttelemme ja kohtaamme toisiamme tai rakennamme kaikille soveltuvia wc-tiloja? Mitä jos emme ajattelisikaan niin, että identiteettimäärittely on kaikille yksiselitteinen tai olennainen? Miten tämä vaikuttaisi siihen, miten puhumme nuorille seksuaalisuudesta ja seksistä?

Normikriittisyyden soveltamisen mahdollisuus ja haasteellisuus piilevät samassa kohdassa: siinä, miten normeilla on todellista, ihon alle ulottuvaa ja sosiaalisia suhteita ja yhteiskuntaa järjestävää vaikutusvaltaa. Seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvät normatiivisuudet ulottuvat yksilöllisin tavoin myös kaikkiin meihin, joita normikriittinen näkökulma kutsuu. Meillä kullakin on yhtäältä oma yksilöllinen suhteemme seksuaalisuuden ja sukupuolen normeihin ja toisaalta näkemyksiä siitä, millaista on hyvä ja toivottava

seksuaalisuus ja ihmissuhde-elämä. Moninaiemmaksi muuttuvat järjestykset voivat näyttäytyä toivottavan ohella myös hämmentävinä tai jopa uhkaavina. Normien paikka yhteiskunnallisen ja henkilökohtaisen rajapinnalla kutsuukin tarkastelemaan kriittisesti tapoja, joilla normit vaikuttavat omaan elämään ja henkilökohtaisiin seksuaalisuutta koskeviin ymmärryksiin ja toimintatapoihin.

Yhteiskunnallisten järjestysten ja omien arvojen ja asenteiden tiheä kampaaminen mahdollistavat parhaimmillaan kyvyn katsoa ”tuttua vieraana” sekä rakenteellisella että yksilöllisellä tasolla seksuaalisuutta ymmärtääseen. Tämä taas tekee tilaa arvoperustaiselle ja rakenteita oikeudenmukaiseksi muuttavalle toiminnalle, johon sisältyy yhtäältä ajatus siitä, että vaikka oma kokemukseni olisi tietynlainen, se ei tee tästä eroavaa kokemusta vähemmän todeksi ja toisaalta ymmärrys siitä, että elämä, jossa normiin ei mahdu on aidosti eri tavalla kuormittavaa kuin elämä normiin solahtaan.

Yhteenveto: Entä jos saisikin vain olla?

Normikriittisyydessä on kyse toivosta kohti oikeudenmukaisempaa, tasa-arvoisempaa ja syrjimättömämpää yhteiskuntaa ja queer-poliittinen ajattelu tarjoaa työvälineitä etenkin sen pohtimiseen, miltä oikeudenmukaisempi tulevaisuus voisi näyttää seksuaalisuuden suhteen (ks. esim. Turner 2000, 134). Näkökulma tekee näkyväksi luonnollistettuja ja arkisia seksuaalisuuteen liittyviä ymmärryksiä, käytäntöjä ja rakenteita, joilla on konkreettisia seurauksia yksilöiden ja yhteisöjen elämässä. Analysoimissamme Sexpoon tulleissa yhteydenotoissa normatiivinen paine ilmenee homohuolena: ahdistuksena tilanteesta, jossa Sexpoon yhteyttä ottanut poika tai nuori mies ei olisikaan ”vain hetero”. Heteronormatiiviset ja seksuaalisuutta lokeroivat säännös-

töt kertovat aineistomme pojille ja nuorille miehille, että heidän katseillaan, tunteillaan, mielenkiinnolla ja halullaan tulisi olla vain tietty, yksiselitteinen suunta.

Huoli siitä, että oma seksuaalisuus ei vastaa käsitystä ”oikeanlaisesta heteromieheydestä” vie aineistomme pojilta suuresti voimia ja hyvinvoinnin resursseja. Miten homohuolen alla on ylipäättään mahdollista kasvaa täysipainoisesti omasta seksuaalisuudestaan nauttivaksi yksilöksi? Vaikka suomalaisessa kulttuurissa nuoruuteen yleensä liitetään vapauden, rajattomuuden ja normien rikkomisen eetos (Taavetti ym. 2020, 32), se ei vaikuta ulottuvan aineistomme homohuoleen. Tämä kertoo nähdäksemme ainakin kahdesta asiasta. Ensinnäkin homoseksuaalisuuden edelleen varsin eriarvoisesta ja heteroseksuaalisuuteen verrattuna alisteisesta asemasta, joka näkyy syrjintänä, homofobiana ja jopa väkivaltana. Toiseksi ja edelliseen liittyen siitä, että seksuaaliset identiteettikategoriat näyttäytyvät edelleen jähmeinä ja yksiselitteisen poissulkevinä.

Tutkittuun tietoon nojaava normittavien rakenteiden näkyväksi tekeminen purkaa osaltaan syvään iskostuneita seksuaalisuutta koskevia käsityksiä ja käytäntöjä. Normikriittinen lähestymistapa kyseenalaistaa heteroseksuaalisuuden oletetun luonnollisuuden ja aseman normina, jota vasten kaikkea muuta mitataan. Tutkittu tieto osoittaa esimerkiksi jo nyt, että vaikka heterous näyttäytyy sisäisesti yhtenäisenä, se ei ole sitä. Heteromiesten keskuudessa tapahtuu paljon monipolkuista halujen ja käytäntöjen liikehdintää. Mielenkiinnon suuntautuminen samansukupuoliseen ei ole marginaalista, se on vain marginalisoitua normatiiviseen heteroseksuaalisuuteen nähden. (ks. esim. Savin-Williams 2017; Kontula 2016; Ward 2015.)

Samalla kun korostamme seksuaali-identiteettien joustavuutta, heterouden sisäistä moninaisuutta ja erilaisia antihomofobisia seksikäytäntöjä, huomiota tulee kiinnittää

myös sukupuoleen liittyviin normeihin ja tapoihin, joilla ne risteävät seksuaalisuuden normitusten kanssa. Etenkin heteroseksuaalisuudesta puhuttaessa poikia ja miehiä käsitellään usein ongelmalähtöisesti esimerkiksi seksuaalisten rajaloukkausten tekijöinä. Näiden keskusteluiden rinnalla tarvitaan keskustelua poikien ja nuorten miesten seksuaalisesta haavoittuvaisuudesta, nautinnon mahdollisuuksista ja erilaisista tavoista, joilla kapeat sukupuolikehikot rajaavat eri tavoin kaikkien sukupuolten seksuaalista liikkumatilaa. Eve Kosofsky Sedgwickiä (1985) mukaillen meidän tulisi uudelleenajatelaa heteromieheyttä ja tunnistaa sen erilaisia muotoja. Normatiivinen heteromieheys marginalisoi paitsi siitä eroavia seksuaalisuuksia ja sukupuolia, myös kaikkia niitä heteromieheksi identifioituvien haluja ja käytäntöjä, jotka eivät taivu tähän tiukkaan kategoriaan sopiviksi.

Normikriittinen näkökulma haastaa valitsevaa terapiakulttuurista ymmärrystä, jossa ahdistusten ja ristiriitakokemusten syyt paikantuvat yksityisen alueelle ja yksilön sisäiseen maailmaan (Brunila ym. 2021). Yhteiskunnallisen ja omakohtaisen rajapinnalla tapahtuva tarkastelu mahdollistaa laajemman keskustelun siitä, millaista olisi seksuaalikulttuuri, jossa aineistomme pojilla ja miehillä ei olisi painetta olla ”vain hetero”. Edellä kuvattu paikantuminen avaa tilaa tulevaisuutta toisin rakentaville kysymyksille: Miten rakennamme turvallisia tiloja poikien ja nuorten miesten itsetutkiskelulle ja moninaiselle itseilmmaiselle? Miten luomme kulttuuria, jossa pojilla ja miehillä on lupa tuntea seksuaalista halua mitä tahansa sukupuolta kohtaan tai sukupuolesta riippumatta? Miten teemme tilaa poikien ja miesten mahdollisuuksille kokea ja kokeilla erilaisia suostumuksellisia nautintoja siten, että omanlaisestaan seksuaalisuudesta on mahdollista tuntea häpeän sijaan iloa ja ylpeyttä? Mitä jos sen sijaan, että pitäisi olla ”vain jotakin”, saisikin ”vain olla”?

Kiitokset

Tämä tutkimus on rahoitettu Suomen Akatemian yhteydessä toimivan strategisen tutkimuksen neuvoston tuella, rahoituspäätösnumero 352520.

Viitteet

- 1 Koodaamisella tarkoitamme merkintöjämme siitä, millaisia asioita 326 yhteydenoton aineistopoolissa mielestämme käsitellään. Olemme koodaamisen kautta voineet syvällisemmin hahmottaa aineistomme painotuksia ja vertailla näiden painotusten esiintymistä aineistossamme. Koodaamisen avulla olemme voineet tuottaa aineistostamme eräänlaisia tyyppiesimerkkejä, jotka kuvaavat tyyppillistä aineistokertomusta kustakin koodista. Homohuoli on yksi tyyppiesimerkki aineistoamme kuvaavasta toisteisesta yhteydenoton mallista (Tuomi & Sarajärvi 2018, 78–80.)
- 2 Sateenkaarinuori-käsitteen käytöstä ks. Taavetti ym. 2020, 33.
- 3 Tutkimus antaa viitteitä siitä (ks. esim. Pachankis ym. 2017), että juuri seksuaaliseen suuntautumiseen kytkeytyvä stigma ja leimaantumisen pelko ovat läsnä seksuaaliterveyteen liittyvissä hyvinvoinnin esteissä.
- 4 Noin 40 prosentissa (n= 23) aineistomme 58 yhteydenotosta kysyjä pohtii suhdettaan pornografiassa nähtyihin kehoihin ja seksin harrastamisen tapoihin. Emme tämän artikkelin yhteydessä kuitenkaan keskity pornografisiin kuvastoihin sinänsä (suomalaisnuorten pornografiaan liittyvistä tulkinnoista, ks. esim. Spišák 2022, 2019, 2017, 2016; Spišák & Paasonen 2017) vaan laajempaan kysymykseen siitä, millaiset seksuaalisuutta normittavat ymmärrykset häiritsevät poikien kasvurauhaa.
- 5 Kinkyseksikäytännöt viittaavat tässä laajana sateenvarjokäsitteenä sellaisiin seksuaalisuuden todeksi elämisen tapoihin, joissa olennaista on yhteisesti sovittu leikkiminen valta-asemilla tai vaikkapa fetissien toteuttaminen.
- 6 Cishetero tarkoittaa henkilöä, jonka kohdalla a) syntymän yhteydessä määritetty sukupuoli on osunut oikeaan ja b) seksuaalinen suuntautuminen on heteroseksuaalinen.

Lähteet

- Aho, Timo & Nieminen, Jiri & Salo, Arttu (toim.) (2021) *Miestutkimuksen metodologiaa*. Tampere: Vastapaino.
- Anttila, Anna (2012) "Kiitos jo etukäteen!" – Poikien kirjoituksia heitä askarruttavista seksiasioista. Teoksessa Osmo Kontula (toim.) *Mitä pojat todella haluavat tietää seksistä*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 55/2012. Helsinki: Väestöliitto, 15–60.
- Beasley, Chris & Brook, Heather & Holmes, Mary (2012) *Heterosexuality in Theory and Practice*. New York: Routledge.
- Berlant, Lauren & Warner, Michael (2000) Sex in Public. *Critical Inquiry*, 24 (2), 547–566.
- Braun, Virginia & Clarke, Victoria (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology* 3 (2), 77–101. DOI: 10.1191/1478088706qp063oa.
- Braun, Victoria & Clarke, Virginia (2022) *Thematic analysis: a practical guide to understanding and doing*. London: SAGE Publications.
- Braun, Victoria & Clarke, Virginia (2019) 'Reflecting on reflexive thematic analysis.' *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 11 (4), 589–597, DOI: 10.1080/2159676X.2019.1628806.
- Brunila, Kristiina & Harni, Esko & Saari, Antti & Ylöstalo, Hanna (2021) (toim.) *Terapeuttinen valta – Onnellisuuden ja hyvinvoinnin jännitteitä 2000-luvun Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Butler, Judith (1993) *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of "Sex"*. New York & London: Routledge.
- Butler, Judith (1990) *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York & London: Routledge.
- Connell, Raewyn (2005) *Masculinities*. Second edition. Cambridge: Polity Press.
- Copen, Casey & Chandra, Anjani & Febo-Vazquez, Isaedmarie & Division of Vital Statistics (2016) Sexual Behavior, Sexual Attraction, and Sexual Orientation Among Adults Aged 18–44 in the United States: Data From the 2011–2013 National Survey of Family Growth. *National Health Statistics Reports*, no. 88. U.S. Department of Health and Human Services. Centers for Disease Control and Prevention National Center for Health Statistics. <https://www.cdc.gov/nchs/data/nhsr/nhsr088.pdf> (Viitattu 1.3.2022.)
- Crenshaw, Kimberlé (1989) Demarginalizing the Intersection of Race and Sex. A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum* 1, 139–167.
- Diefendorf, Sarah & Bridges, Tristan (2020) On the Enduring Relationship Between Masculinity and Homophobia. *Sexualities* 23 (7), 1264–1284, DOI:10.1177/1363460719876843.
- Duckworth, Kiera D. & Trautner, Mary Nell (2019) Gender Goals: Defining Masculinity and Navigating Peer Pressure to Engage in Sexual Activity. *Gender & Society* 33 (5), 795–817. <https://doi.org/10.1177/0891243219863031>.
- Foucault, Michel (1978) *The History of Sexuality, vol. 1: An Introduction*. New York: Pantheon.
- Henriksson, Andreas (2017) Norm-critical rationality: emotions and the institutional influence of queer resistance. *Journal of Political Power* 10 (2), 149–165. <https://doi.org/10.1080/2158379X.2017.1336339>.
- Jackson, Stevi (1999) *Heterosexuality in Question*. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- Jagose, Annamarie (2015) The Trouble with Antinormativity. *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* 26 (1), 26–47. DOI:10.1215/10407391-2880591.
- Jokinen, Arto (2003) Miten miestä merkitään? Johdanto maskuliinisuuden teoriaan ja kulttuuriseen tekstintutkimukseen. Teoksessa Arto Jokinen (toim.) *Yhdestä puusta: maskuliinisuuksien rakentuminen populaarikulttuureissa*. Tampere: Tampere University Press, 7–31.
- Juvonen, Tuula (2002) *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia. Homoseksuaalisuuden rakentuminen sotienjälkeisessä Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Karhu, Otso (2022) Näitä asioita ihmiset kysyvät *Sexpon seksuaalivoukon* – lue viisi kysytyintä asiaa ja vastaukset. *Yle uutiset* 6.2.2022. <https://yle.fi/uutiset/3-12302543>. (Viitattu 1.3.2022.)
- Kiilakoski, Tomi & Tomperi, Tuukka & Vuorikoski, Marjo (2005) *Kenen kasvatus? Kriittinen pedagogiikka ja toisinkasvatuksen mahdollisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Kimmel, Michael (1996) *Manhood in America: A Cultural History*. New York: The Free Press.
- Kivijärvi, Antti & Huuki, Tuija & Lunabba, Harry & Aalto, Ilana (toim.) (2018) *Poikatutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Kohonen, Iina & Kuula-Luumi, Arja & Spoof, Sanna-Kaisa (2019) *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakkoarviointi Suomessa*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisu 3/2019. Helsinki: TENK.
- Kontula, Osmo (2016) *FINSEX: Naisten välinen halu*. Tietovuoto/Kesäkuu 2016. Helsinki: Väestöliitto,

- Väestöntutkimuslaitos. Saatavilla: <https://www.vaestoliitto.fi/artikkelit/finsex-naisten-valinnehalu/>. (Viitattu 7.12.2021.)
- Luopa, Pauliina & Kanste, Outi & Klemetti, Reija (2017) *Toisella asteella opiskeluevien sateenkaarinuorten hyvinvointi 2017: Kouluterveyskyselyn tuloksia*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Maguire, Moira & Delahunt, Brid (2017) Doing a Thematic Analysis: A Practical, Step-by-Step Guide for Learning and Teaching Scholars. *All Ireland Journal of Higher Education* 9 (3), 3351–33514.
- Marchia, Joseph & Sommer, Jamie M. (2019) (Re)Defining Heteronormativity. *Sexualities* 22 (3), 267–95. <https://doi.org/10.1177/1363460717741801>.
- Meeks, Chet (2001) Civil Society and the Sexual Politics of Difference. *Sociological Theory* 19 (3), 325–343.
- Paasonen, Susanna & Spišák, Sanna (2018) Malleable identities, leaky taxonomies: The matter of sexual flexibility. *Sexualities. 20th Anniversary Contribution*. 21 (8), 1374–1378. DOI:10.1177/1363460718779798.
- Pachankis, John E & Hatzenbuehler, Mark L & Miranda-la, Massimo & Weatherburn, Peter & Berg, Rigmor C & Marcus, Ulrich & Schmidt, Axel J (2017) The Geography of Sexual Orientation: Structural Stigma and Sexual Attraction, Behavior, and Identity Among Men Who Have Sex with Men Across 38 European Countries. *Archives of Sexual Behavior* 46 (5), 1491–1502. DOI:10.1007/s10508-016-0819-y.
- Plummer, Kenneth (1995). *Telling Sexual Stories: Power, Change, and Social Worlds*. London: Routledge.
- Rossi, Leena-Maija (2006) Heteronormatiivisuus. Käsitteen elämää ja kummastelua. *Kulttuurintutkimus* 24 (3), 19–28.
- Rossi, Leena-Maija (2003) *Heterotehdas: televisiomainonta sukupuolituotantona*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rubin, Gayle (2006/1984) Thinking sex: Notes for a radical theory of the politics of sexuality. Teoksessa Parker, Richard & Aggleton, Peter (toim.) *Culture, Society and Sexuality. A Reader*. London: Routledge, 143–178.
- Savin-Williams, Ritch C. (2017) *Mostly Straight: Sexual Fluidity among Men*. Harvard University Press, Cambridge MA.
- Sedgwick, Eve Kosofsky (1985) *Between Men: English Literature and Male Homosocial Desire*. New York: Columbia University Press.
- Sexpo (2022) *Tyypillinen seksuaalineuvonnan asiakas on alle 30-vuotias nainen pääkaupunkiseudulta*. Tiedote 2.2.2022. <https://sexpo.fi/tiedote/tyypillinen-seksuaalineuvonnan-asiakas-on-alle-30-vuotias-nainen-paakaupunkiseudulta/>. (Viitattu 1.3.2022.)
- Spade, Dean (2015) *Normal Life. Administrative Violence, Critical Trans Politics, and the Limits of Law*. Durham, Duke University Press.
- Spišák, Sanna (2022) ”Seksi on kahden ihmisen välinen intiimi tapahtuma.” Alaikäiset, pornografia ja käsitykset seksistä. *Seksologinen aikakauskirja* 4 (1), 3–16. Suomen Seksologinen Seura.
- Spišák, Sanna (2019) *Porn and Norms – Pornography and normative notions of gender, love and sex in the sexual narratives of Finns on their adolescence experiences*. Turun yliopiston julkaisuja – Annales Universitatis Turkuensis -sarja. Ser B – Tom. 498. Humaniora. Turku.
- Spišák, Sanna (2017) Negotiating Norms: Girls, Pornography and Sexual Scripts in Finnish Question and Answer Forum. *YOUNG*. 25 (4), 359–374. DOI:10.1177/1103308816660482.
- Spišák, Sanna (2016) ‘Everywhere they say that it’s harmful but they don’t say how, so I’m asking here’: young people, pornography and negotiations with notions of risk and harm. *Sex Education*. 16 (2), 130–142, DOI: 10.1080/14681811.2015.1080158.
- Spišák, Sanna & Paasonen, Susanna (2017) Bad education? Childhood recollections of pornography, sexual exploration, learning and agency in Finland. *Childhood* 24 (1), 99–112. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0907568216646436>.
- Taavetti, Riikka & Alanko, Katarina & Hästbacka, Noora & Lehtonen, Jukka & Palojärvi, Inka (2020) Sateenkaareva nuoruus ja merkitykselliset ihmissuhteet. Teoksessa Annukka Lahti & Kia Aarnio & Anna Moring & Jenni Kerppola (toim.) *Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla*. Helsinki: Gaudeamus, 31–46.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Turner, William B. (2000) *A Genealogy of Queer Theory*. Philadelphia: Temple University Press.
- Ward, Jane (2015) *Not Gay: Sex Between Straight White Men*. New York: New York University Press.
- Warner, Michael (2000) *The Trouble with Normal: Sex, Politics, and the Ethics of Queer Life*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Warner, Michael (1991) Introduction: Fear of a Queer Planet. *Social Text* 29 (4), 3–17.
- Williams, Monnica T. & Wetterneck, Chad T. (2019) *Sexual Obsessions in Obsessive-Compulsive Disorder. A Step-by-Step, Definitive Guide to Understanding, Diagnosis, and Treatment*. Oxford: Oxford University Press.
- Yesilova, Katja (2001) Sukupuolittunut seksuaalikasvatus. *Sosiologia* 3/2001. Westermarck-seuran julkaisuja.